

Författaren skiljer inte på källor och litteratur, vilket heller inte torde vara nödvändigt i denna typ av bok och anger drygt 270 olika verk som har använts. Så vitt jag kan se så är det senaste av de använda verken utgivet så sent som 2013. Bland litteraturen finns ett antal ögonvittnesskildringar som också infogas i texten för att på ett bra sätt göra textmassorna mer lättsmälta. Notapparaten är inte omfattande men motsvarar kraven. Direkta citat är noggrant angivna. Bilagorna innehåller förklaringar om förbandsorganisation, artilleriets verkan och utveckling, förluster och flygförbandens organisation. En bilaga behandlar även och ovanligt nog romaner och filmer om kriget. Det finns också en lista på främmande ord och förkortningar, som jag dock tycker kunde ha varit betydligt mycket längre samt en mycket nyttig kronologi på sju sidor över hela kriget. Språket är genomgående lättfattligt och rakt, förhoppningsvis även för den läsare som inte är van vid terminologin.

För en läsare som inte är särskilt bekant med ämnet utgör boken en bra sammanfattning och för den som är väl inläst på ämnet en bra handbok när man vill kontrollera fakta, utveckling eller årtal. Om boken verkligen kommer att bli ett svenskt standardverk i ämnet återstår att se men möjligheten finns.

Armémuseum

THOMAS ROTH

Nils Fabiansson, *Historien om västfronten: I spåren av första världskriget* (Stockholm: Norstedts förlag 2014). 384 s.¹

Det har väl knappast undgått någon historiskt intresserad att 100-årsminnet av det första världskrigets utbrott uppmärksammades under år 2014 och att vi kan förvänta oss ett så att säga rullande 100-årsminne fram till år 2018. Till detta 100-årsminnes bokflod hör Nils Fabianssons bok där han på olika sätt följer i krigets spår där en gång västfrontens skyttegravar löpte. Det är resultatet av ett mångårigt intresse hos författaren som nu samlats i en bok.

Fabianssons bok är i sin grundstruktur upplagd som en guidebok, men den innehåller mycket mer än vad man kan förvänta sig av en sådan. Snarast kan man säga att bokens grundstruktur är lite bedräglig och tenderar att skymma det rika innehållet.

Varje del av västfronten har ägnats ett särskilt kapitel: Flandern, Artois, Somme och så vidare ned till och med Elsass. Författaren har tillbringat åt-

1. Då Nils Fabiansson är redaktionssekreterare vid *Historisk tidskrift* har denna recension administrerats enbart av redaktören. Reds anm.

skillig tid i området, bland krigskyrkogårdar, rester av skyttegravar, bunkrar, minkrattar och andra mer eller mindre synliga spår av striderna, men också i spåren av soldaternas försök att både överleva och om möjligt skapa sig en dräglig tillvaro i gyttjan och de återkommande granatregnen. Medan Fabiansson rör sig de 80 milen från Nordsjökusten och ned mot den schweiziska gränsen serveras läsaren en mängd information om stort och smått. Hela tiden påminns man om författarens nyfikenhet, denna för en forskare så oundgängliga egenskap. När han studerar en minnestavla på svenska kyrkans gård i Paris med namnen över 16 svenskar som stupade i fransk uniform, så lockar namnen till efterforskning i de franska militära gravregistren från kriget. Detta är ett sympatiskt drag hos författaren som återkommer gång på gång och som gör att man dras med i berättelsen.

Till skillnad från alltför många författare till böcker om världskriget är Fabiansson uppmärksam på de källkritiska problemen, till exempel när han betonar hur lätt oidentifierade stupade också räknas som saknade och därmed dubbelredovisas i de samlade förlustsiffrorna.

Författaren vill försöka komma åt deltagarnas liv längs västfronten och sådant de upplevde när kriget ännu pågick. Det är svårare än man kan tro, eftersom lager på lager av berättelser och tolkningar har lagts på varandra under decennierna efter krigsslutet och de vittnesmål som många veteraner lämnade i samband med 50-årsminnet 1964 har helt naturligt färgats av detta. Här kan man säga att Fabiansson arbetar i samma anda som den skotske historikern Hew Strachan, som med emfas brukar hävda att veteranernas bild av världskriget började förändras vid mitten av 1920-talet och runt 1930 dominerade memorial- eller sorgeperspektivet synen på kriget. Samtidigt kommer man inte ifrån att en stor del av de brittiska soldaterna åtminstone till slutet av 1916 faktiskt anmälde sig som frivilliga. Här finns en motsättning som låter oss ana att soldaternas bild av kriget var mera komplex medan det pågick, åtminstone innan de hamnat i skyttegravarnas helvete.

I anslutning till detta diskuterar författaren vad som gjorde att soldaterna trots allt stod ut i skyttegravskrigets prövningar, trots myterier inte minst i den franska armén under år 1917. Här hade han kunnat anknyta till den nuförda omfattande forskning som finns – Finland och USA efter 1945 och Israel i modern tid – som entydigt pekar på att lojaliteten mot kamraterna är det som får de flesta soldater att stanna kvar i en stridssituation, när normala mänskliga reaktioner skulle få dem att fly. Nationalism, religiös övertygelse och hård disciplin spelar in, men får alla vika för kamratlojaliteten. Det stämmer bra med insikten i de flesta försvarsmakter att det är den lilla gruppen – 6–12 man – som utgör kittet i de flesta påfrestande situationer. Bryts den ned så riskerar också de större militära förbandens sammanhållning.

Nils Fabianssons bok innehåller således en mängd information och det är

samtidigt något som utgör bokens svaghet. Med den grundläggande geografiska indelningen i botten förses läsaren med en mängd stora och små fakta utan direkt anknytning till regionen ifråga. På det sättet flyter så disparata företeelser som den fransk-belgiska ockupationen av Ruhrområdet efter kriget, Elin Wägners syn på kriget och de krigförandes "telegramkrig" in i skildringen av regionala företeelser och krigsminnen. Det mesta är både intressant och relevant, men det bryter berättelsens rytm. Sannolikt hade det varit mera pedagogiskt att bryta ut den här typen av information och låta den bilda egna kapitel mellan de olika regionkapitlen. Då hade författarens stora kunskap kommit mera till sin rätt.

Med detta sagt är Nils Fabianssons bok en fascinerande, kunskapsrik och synnerligen välskriven (och välillustrerad) bok som ger nya och spännande perspektiv på första världskriget. Även den läsare som anser sig vara väl beläst på kriget torde slå igen boken med den behagliga känslan av att man lärt sig åtskilligt nytt, och det på ett synnerligen trevligt vis.

Försvarshögskolan

LARS ERICSON WOLKE

Jan Berggren, *Från härskare till estradör: Bernadotternas fall och demokratins seger* (Stockholm: Carlssons 2012). 287 s.

Enligt förordet syftar denna bok till att beskriva den svenska kungamaktens successiva och påtvingade reträtt. Dess upphovsman Jan Berggren är författare och historiker med en gedigen bakgrund i Tullverket; bland annat som inspirerande chef för dess arkiv och museum. Han har publicerat ett tiotal böcker, vilka i stor utsträckning behandlat inslag i den myndighetens historia; bland annat som medredaktör till *Tullverket 1636–1986: En jubileumsbok* (1986). I eget namn har han vidare publicerat *Tullsnok – öppna dörren!* (2003) där Carl Michael Bellman utgör huvudperson liksom *Världskrig, kommunism och nazism i själva verket: Aktörer, åsikter och aktioner inom statlig förvaltning under andra världskriget. Exempel: Tullverket* (2005).

Som pensionär har han dock numera flyttat till Skåne och lämnat kopplingen till sin gamla sfär runt tullfrågorna. 2010 gav han sålunda ut en bok om Karl XII:s finansminister Georg Heinrich von Görtz, som bekant Sveriges på många sätt mäktigaste man under kungens senare år. Längre presenterades dennes insatser i mycket mörka färger – efter Fredrikshald dömdes han ju till döden – men Berggren förmedlar i stället en mera nyanserad bild och jämför med andra personer som drabbats av motvilja i svensk historieskrivning: utlänningar, uppkomlingar eller åsiktsextrema klassförrädare.